

**Research Paper**

**Identification and Explanation of the Dimensions and Components of Rural Women's Empowerment in Lorestan Province Using Mixed Methods Research**

*M. Zafari Nasab<sup>1</sup>, Z. Golzari<sup>2</sup>, M. Nourian<sup>3</sup>, S.H. Razavi<sup>4</sup>*  
Received: 30 June, 2022                      Accepted: 24 December, 2022

**Abstract**

**Introduction**

It is very clear that in today's world, empowered women are one of the main indicators of the superiority of a society over other societies, because they will significantly increase individual performance to achieve society's goals. A developed society needs capable women so that they can create good and novel ideas and then realize them by participating in decision-makings and activities. Rural women, as hidden workers, play a vital role in home and farm activities, especially in planting, growing, harvesting, and processing livestock products. By empowering rural women, they can find appropriate solutions for problems in terms of technical, skill, interaction, etc. In other words, capable rural women can understand their duties well before they are told what to do. Empowerment strategies include equal access to opportunities, resources, credits, and education. Studies show that by empowering women, the whole society finds benefits, because empowered rural women expand the acquired capabilities in the family. They act like catalysts. By transferring the acquired abilities to others, on the one hand, the time to reach the development goals is reduced, and on the other hand, the desired goals are achieved more easily.

- 
1. PhD Student in Educational Management, Faculty of Psychology and Educational Sciences, South Tehran Branch of Islamic Azad University, Tehran, Iran.
  2. Corresponding Author and Assistant Professor, Faculty of Psychology and Educational Sciences, South Tehran Islamic Azad University, Tehran, Iran (z\_golzari@azad.ac.ir)
  3. Associate Professor, Faculty of Psychology and Educational Sciences, South Tehran, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
  4. Assistant Professor, Institute for Planning Research, Agricultural Economics and Rural Development, Tehran, Iran.

DOI: 10.30490/rvt.2023.359143.1467

## **Materials and Methods**

The present research is a sequential qualitative-quantitative mixed research with an exploratory approach. In the qualitative part, the dimensions and components of rural women's empowerment were first extracted using the meta-composite method. Due to the existence of an information gap in the data, an attempt was made to resolve this gap by using the foundation's data theory. The population of this phase of the research to conduct interview of a focus group included experts in the field of women (N=64) and a number of rural women who work in the projects of the Agriculture-Jahad Organization (N=36324). The categories extracted from the qualitative section were converted into questionnaire items, and in the quantitative section, they were validated with the help of a questionnaire survey and factor analysis. The population of the quantitative section included 80 experts from the Office of Rural Women Affairs and the service centers of Lorestan province. Due to the limited statistical population, all of them were considered as samples. In this phase, a five-item Likert scale was used to measure the importance of the measurement items. Ensuring the quality of the questionnaire, its validity and reliability were checked. The face validity of the questionnaire was checked and confirmed by providing corrective opinions of relevant experts and professors. Cronbach's alpha test was also used to check the reliability. The results showed that the questionnaire has acceptable reliability and all alpha values are higher than 0.70

## **Results and Discussion**

The findings in the metacomposition section showed that 14 survey sources, 12 review sources, 13 descriptive sources, and 1 causal-comparative source were used in metacomposition, 70% of which had a quantitative approach, 27% a qualitative approach, and 3% enjoyed a mixed approach. Also, research tools included 23% of sources and documents; 57%, questionnaire; 10% interviews and 10% a combination of questionnaires and interviews. The results of the analysis in the quantitative part are chi-square value of 1.27 degrees of freedom, which is at the optimal threshold of less than 3. Also, the root mean square error of estimation (RMSEA) should be less than 0.08, which is 0.051 and acceptable. The values of goodness of fit indices of GFI and AGFI, NFI and CFI should also be more than 0.90, which in the present study are 0.97, 0.95, 0.97 and 0.98, respectively, and are at the optimal level. Therefore, the dimensions and components obtained from the qualitative step of the study have the necessary quality to present the rural women's empowerment model of Lorestan province.

The t value of all indicators is higher than 1.96 and significant at the level of less than 0.05. Also, the values of the factor loadings showed that all the measurement items are at an acceptable level above 0.5. The values of Cronbach's alpha were higher than 0.7 and were acceptable. The calculation of composite reliability (CR) and average variance extracted (AVE) values and their placement at higher levels than the acceptance threshold of 0.7 and 0.5, respectively, also construct the validity. In order to check the diagnostic validity, the Fornell-Larker criterion was used. The investigation showed that the square root of the AVE values is all greater than the internal correlation values between the other components of the model at a significance level of less than 0.05. This

---

finding shows how different the measurement items of one component are from other components. Based on this, the model has the necessary diagnostic validity.

### **Conclusions**

In this research, it has been tried to identify and explain the dimensions and components of rural women's empowerment in Lorestan province. The findings of this research showed that although some dimensions of rural women's empowerment are consistent with the results of previous literature (such as educational, structural and socio-cultural dimensions); it is diverted in parts due to having a comprehensive, broad and context-oriented view on the problem of explaining and classifying the dimensions and components of rural women's empowerment through successive quantitative and qualitative mixed studies and including the benefit of focus group interviews with rural women and experts. The field of rural women is distinguished from other conducted researches. Based on this, the main dimensions of empowerment of rural women in Lorestan province include five dimensions of comprehensive education, individual-cognitive, economic, structural and socio-cultural, which have been reported in the findings of some previous researches. Therefore, the obtained results show double importance of these dimensions in the issue of empowering rural women and also achieving rural development. In addition, 52 items were identified, explained and classified for the twelve components of these dimensions.

**Keywords:** Rural Development, Empowerment, Rural Women, Lorestan Province.



## روستا و توسعه

سال ۲۶، شماره ۱۰۲، تابستان ۱۴۰۲

### مقاله پژوهشی

# شناسایی و تبیین ابعاد و مؤلفه‌های توانمندسازی زنان روستایی استان لرستان با استفاده از پژوهش روش‌های آمیخته

مریم ظفری‌نسب<sup>۱</sup>، زینب گلزاری<sup>۲</sup>، محمد نوریان<sup>۳</sup>، سید حسن رضوی<sup>۴</sup>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۴/۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۰/۳

### چکیده

زنان روستایی از پتانسیل قابل توجهی برای مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی-اقتصادی برخوردار هستند و ارتقای توانمندسازی آن‌ها، موجب حرکت به سمت توسعه می‌شود. هدف از این پژوهش، شناسایی و تبیین ابعاد و مؤلفه‌های توانمندسازی زنان روستایی استان لرستان با رویکرد اکتشافی و استفاده از پژوهش روش‌های آمیخته کیفی-کمی متوالی است. جامعه آماری مراحل کیفی (تحلیل داده بنیاد) و کمی بعدی مطالعه شامل زنان روستایی شرکت‌کننده در برنامه‌های آموزشی-ترویجی سازمان جهاد کشاورزی استان لرستان و کارشناسان حوزه زنان روستایی استان لرستان در سال ۱۳۹۹ است. داده‌ها از طریق مرور منابع، اجرای مصاحبه گروه متمرکز و پیمایش پرسش‌نامه‌ای جمع‌آوری شد. روایی صوری و محتوایی و پایایی ابزار سنجش با کسب نظر اصلاحی کارشناسان حوزه زنان روستایی و انجام آزمون‌های مربوطه تأیید شد. یافته‌ها نشان داد که پنج بعد آموزش جامع، ویژگی‌های فردی-روان‌شناختی، اقتصادی، ساختاری و اجتماعی-

۱- دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران.

۲- نویسنده مسئول و استادیار دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران.  
(z\_golzari@azad.ac.ir)

۳- دانشیار دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران.

۴- استادیار موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، تهران، ایران.

فرهنگی در توانمندسازی زنان روستایی استان لرستان نقش دارند. ۵۲ گویه نیز برای مؤلفه‌های این ابعاد تبیین شد. بنابراین، توصیه می‌شود که این ابعاد و مؤلفه‌های توانمندسازی برای بهبود کیفیت اجرای پروژه‌ها و برنامه‌های ویژه زنان روستایی استان لرستان مورد توجه قرار گیرد.

**کلید واژه‌ها:** توسعه روستایی، توانمندسازی، زنان روستایی، استان لرستان.

### مقدمه

راهبرد توسعه روستایی، جایگاه اساسی در فقرزدایی، تأمین نیازهای اساسی و توانمندسازی افراد دارد (Mohammadi Yeganeh et al., 2015). توسعه انسانی نیز از جمله ابعاد توسعه روستایی است که دارای دو بعد شکل‌گیری و توانمندی‌های انسانی و کاربردی است که افراد می‌توانند از این توانمندی‌ها برای اوقات فراغت، دنبال کردن اهداف سازنده، فعالیت در امور اجتماعی، فرهنگی و سیاسی بهره‌مند شوند (Oliyaie, & Dehghan Neyestanaki, 2012).

در همین راستا، توانمندسازی زنان از جمله راهکارهایی است که امروزه در بسیاری از کشورها جهت کاهش تبعیض و نابرابری به کار گرفته می‌شود (Dewettinck et al., 2003). توانمندسازی به معنای قرارگیری افراد در شرایطی است که بتوانند درباره موضوعات مهم زندگی خود تصمیم‌گیری کنند (Kassin et al., 2001)؛ به طوری که اعتمادبه‌نفس حاصل از آن بر احساس ضعف، ناتوانی و درماندگی آن‌ها غلبه نماید (Zabihi et al., 2012). در نتیجه، توانمندسازی می‌تواند موجب ارتقای جایگاه اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی زنان در جامعه شود (Han et al., 2015). بنابراین، بسیاری از محققان توانمندسازی زنان را مفهومی چندبعدی می‌دانند (Mandal, 2013) که از سه عنصر ضروری دسترسی به منابع، عاملیت زنان در فعالیت‌ها و دستاوردها یا پیامدهای توانمندسازی تشکیل می‌شود (Nikooghadam et al., 2018).

در حال حاضر، از دیدگاه بسیاری از سازمان‌های توسعه بین‌المللی (به‌ویژه سازمان ملل متحد)، توانمندسازی زنان عامل کلیدی کاهش شکاف‌های جنسیتی و توسعه روستایی است (Diirro et al., 2018) و هنگامی که زنان روستایی به‌منزله پتانسیل و نیروی انسانی توسعه در نظر گرفته شوند، رشد و بهبود مدیریت نواحی روستایی نیز آغاز می‌شود (World Bank, 2015)؛ زیرا، زنان توانمند می‌توانند چالش‌های زیادی مانند بیکاری، درآمد پایین، فقدان تنوع اقتصادی و مهاجرت را رفع کنند (Jamshidi et al., 2013) و از طریق توانمندسازی در راستای توسعه حرکت نمایند (Wahid et al., 2017). در نتیجه، رویکرد توانمندسازی، پاسخ به نیازهای استراتژیک و عملی است که نه تنها باعث توانمندسازی زنان، بلکه توسعه کل جامعه در سطوح خرد و کلان خواهد شد (Ericsson, 2003).

در حال حاضر، اگرچه توانمندسازی زنان، بخش مهم فعالیت‌های اجتماعی مشاوران است؛ اما به دلیل اینکه زنان از نظر فردی و گروهی و در شرایط خاص و حتی بدون قدرت، به طور متفاوتی امرار معاش می‌کنند (Noruwa & Emeka, 2012)؛ هریک از آن‌ها نیز بر اساس تجربه، شخصیت، آرمان، بافت و فرهنگ خود مستلزم تعریف منحصر به فردی از توانمندسازی هستند. اگرچه این موضوع به ارائه مدل‌های گوناگون توانمندسازی جوامع محروم منجر شده است؛ ولی، تناسب آن‌ها با شرایط مکانی و زمانی مناطق مختلف، امکان استفاده از آن‌ها را محدود ساخته است. بنابراین، مدل بومی و استاندارد توانمندسازی زنان برای همه جوامع و مکان‌ها موجود نیست و با توجه به هدف، زمینه، بستر اجتماعی- فرهنگی و جغرافیایی شکل‌دهی هر مدل، بر بعد خاصی بیشتر تأکید شده است. بنابراین، دستیابی به ابعاد و مؤلفه‌های توانمندسازی زنان روستایی استان لرستان مستلزم توجه به مکان، زمان، زمینه و ویژگی‌های خاص این جامعه است. از این رو، هدف مطالعه حاضر شناسایی و تبیین ابعاد و مؤلفه‌های توانمندسازی زنان روستایی استان لرستان است.

به همین منظور نظریه‌های پیرامون توانمندسازی زنان بدین شرح مورد کنکاش قرار گرفته است. برخلاف نظریه برابری، توانمندسازی بر ارتقای موقعیت زنان نسبت به مردان تأکید کمتری دارد و خواستار تواناسازی زنان با توزیع مجدد قدرت در خانواده و اجتماعات مختلف است. بر این اساس، مدل‌ها و مفاهیم مختلف توانمندسازی زنان تأکید دارند که آن‌ها باید نابرابری‌های موجود و ساختار مولد آن‌ها در سطوح گوناگون را زیر سؤال برده و با آن مبارزه کنند (Diirro et al., 2018). بنابراین، توانمندسازی زنان بیشتر با توجه به توان زن جهت افزایش اتکا به خود و قدرت درونی تعریف می‌شود (Ghasemi et al., 2017). در همین راستا، نظریه‌های مختلف پیرامون توانمندسازی زنان را می‌توان دسته‌بندی کرد.

محور برخی نظریه‌های توانمندسازی زنان، تغییر ساختار و شرایطی است که نابرابری‌ها را بر زنان تحمیل می‌کند. به عنوان مثال، برخی مطالعات نشان می‌دهند که با توانمندسازی اقتصادی، زنان می‌توانند درباره منابع خود تصمیم‌گیری کنند و وضعیت معیشتی خود و خانواده را بهبود دهند (Akhter et al., 2018; Mamatha, 2018; Mousavi & Ravankhah, 2016; Fewer et al., 2013; Abayomi & Abadat, 2008; Abolfathzadeh et al., 2016). همچنین از دیدگاه ورما (Verma, 2016) زنان در بخش‌های مختلف اقتصاد روستایی با محدودیت‌ها و موانع اغلب ساختاری مانند تحرک، موانع ساختاری و کاهش فضای اجتماعی مواجه می‌شوند. وثوقی و قاسمی (Vosoghi & Ghasemi, 2014) نیز در مطالعه خود بر تأثیر قابل توجه توسعه اکوتوریسم بر توانمندسازی اجتماعی-اقتصادی، مالی و روانی زنان تأکید کرده‌اند. برخی پژوهش‌ها نیز به نقش سیاست‌ها و سیاست‌گذاری‌ها در توانمندسازی زنان پرداخته‌اند. برای مثال، دیرو و همکاران (Diirro et al., 2018) توانمندسازی را قدرت‌بخشی به زنان می‌دانند.

از این رو، توانمندسازی سیاسی زنان، حضور آن‌ها در تصمیم‌گیری‌های خود، خانواده، جامعه و تعیین سیاست‌های اثرگذار بر زندگی آن‌ها است (Mozafari, 2015; Verma, 2016; Mamatha, 2018; Mousavi & Ravankhah, 2016). همچنین، خطیبی و ایندیرا (Khatibi & Indira, 2011)، به وجود رابطه بین توانمندسازی زنان و مدیریت اشاره کرده‌اند. در ارتباط با توانمندسازی زنان روستایی نیز مطالعات مشابهی وجود دارد. در این زمینه، مطالعه علیزاد و بهرامی (Alizad & Bahrami, 2017) نشان داد که بایستی توجه ویژه‌ای به قابلیت‌های زنان داشت و زمینه مشارکت آن‌ها را تسهیل و فراهم کرد. همچنین، بوهر (Bohrer, 2017) آگاهی، دسترسی به منابع و فرصت‌های برابر را از جمله عوامل مؤثر بر توانمندسازی زنان روستایی می‌داند. پژوهش وطن‌خواه و همکاران (Vatankhah Noghani et al., 2016) نیز نشان داد که مهم‌ترین راهبرد توانمندسازی زنان روستایی، افزایش توجه به آن‌ها در سطوح بالای تصمیم‌گیری برنامه‌های توسعه نواحی روستایی است.

برخی مطالعات نیز آموزش را مهم‌ترین منبع توانمندسازی و زیربنای رشد سایر مؤلفه‌ها، به‌ویژه در زمینه توانمندسازی زنان روستایی می‌دانند (Charmchian Langrodi & Alibeigi, 2012; Wyndow et al., 2014; Shafiei Sabet & Yosofi, 2012; Tofighianfar et al., 2017; Jalilian Sabet & Sadi, 2015).

همچنین، برخی پژوهشگران حوزه‌های مختلف، توانمندسازی را وضعیتی می‌دانند که فرد از درون یا به‌واسطه دیگران برانگیخته می‌شود. در این راستا، از جمله شاخص‌های مهم توانمندسازی فردی، خود اثربخشی و خود اختیاری همراه با اعتمادبه‌نفس و عزت نفس است (Mamatha, 2018; Akbarpour, 2016; Alizad & Bahrami, 2017). به‌عنوان مثال، از دیدگاه چئونگ و همکاران (Cheung et al., 2012)، توانمندسازی در فرهنگ‌های آسیایی با شایستگی‌های فردی و در کشورهای غربی با سخت‌کوشی در ارتباط است. در حوزه زنان روستایی نیز چرمچیان لنگرودی و علی‌بیگی (Charmchian Langerodi & Alibeigi, 2012) نشان دادند که توانمندسازی روان‌شناختی با میزان ارتباطات، میزان گرفتن وام از منابع گوناگون، میزان مفید بودن روش‌ها و رهیافت‌ها، موانع، راهکارها و تحصیلات سنجیده می‌شود.

بعضی محققان هم بر بعد اجتماعی و فرهنگی تمرکز کرده‌اند. از این جهت توانمندسازی، زنان را از فشارهایی که مانع استفاده از تمام ظرفیت خود و مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی می‌شود، می‌رهاند (Rouhani et al., 2017; Hill, 1998; Nath & Dotta, 2017).

به طور کلی، در اغلب پژوهش‌های انجام شده، ابعاد و مؤلفه‌های مؤثر، برخی ویژگی‌ها و کارکردهای توانمندسازی زنان روستایی را طبقه‌بندی کرده است، اما پراکندگی و کمبود بررسی عمیق و چندجانبه در بسیاری از این مطالعات به چشم می‌خورد. در این وضعیت، اغلب مطالعات فقط یکی از



شناسایی و تبیین ابعاد و مؤلفه‌های.....

ابعاد (مانند آموزشی، اقتصادی، فردی، اجتماعی، فرهنگی و ساختاری) و برخی نیز چند بعد محدود توانمندسازی را بررسی کرده‌اند. همچنین، شناسایی، تبیین و طبقه‌بندی ابعاد و مؤلفه‌های بومی و محلی که توانمندسازی زنان روستایی را با توجه به شرایط زندگی و جامعه آن‌ها ارزیابی نماید، مورد توجه قرار نگرفته است (جدول ۱)؛ و در نتیجه، کاربرد نتایج آن‌ها به‌منزله مدل اجرای پروژه‌های توانمندسازی زنان روستایی استان لرستان امکان‌پذیر نیست. بنابراین، هدف این مطالعه بررسی و تبیین ابعاد و مؤلفه‌های توانمندسازی زنان روستایی استان لرستان با بهره‌مندی از پژوهش روش‌های آمیخته کیفی- کمی متوالی است.

جدول ۱. بررسی مدل‌های توانمندسازی در ادبیات تحقیق

| شاخص‌های بررسی شده |         |      |        |         |        |         |
|--------------------|---------|------|--------|---------|--------|---------|
| ردیف               | پژوهشگر | فردی | آموزشی | اجتماعی | فرهنگی | اقتصادی |
| ۱                  |         | *    |        |         |        |         |
| ۲                  |         | *    |        |         |        |         |
| ۳                  |         |      | *      | *       |        |         |
| ۴                  |         |      | *      |         |        | *       |
| ۵                  |         | *    |        |         |        | *       |
| ۶                  |         |      | *      |         | *      |         |
| ۷                  |         | *    |        | *       |        |         |
| ۸                  |         | *    |        |         |        | *       |
| ۹                  |         | *    |        |         |        | *       |
| ۱۰                 |         | *    |        |         | *      |         |
| ۱۱                 |         | *    |        | *       | *      |         |
| ۱۲                 |         | *    |        |         |        | *       |
| ۱۳                 |         | *    | *      | *       | *      | *       |
| ۱۴                 |         | *    |        |         |        | *       |
| ۱۵                 |         | *    |        |         |        | *       |
| ۱۶                 |         | *    |        | *       | *      | *       |
| ۱۷                 |         | *    | *      | *       | *      | *       |

مأخذ: یافته‌های پژوهش

1. Zahedi, 2007
2. Abtahi & Abbasi, 2007
3. Abtahi & Abbasi, 2007

### روش‌شناسی تحقیق

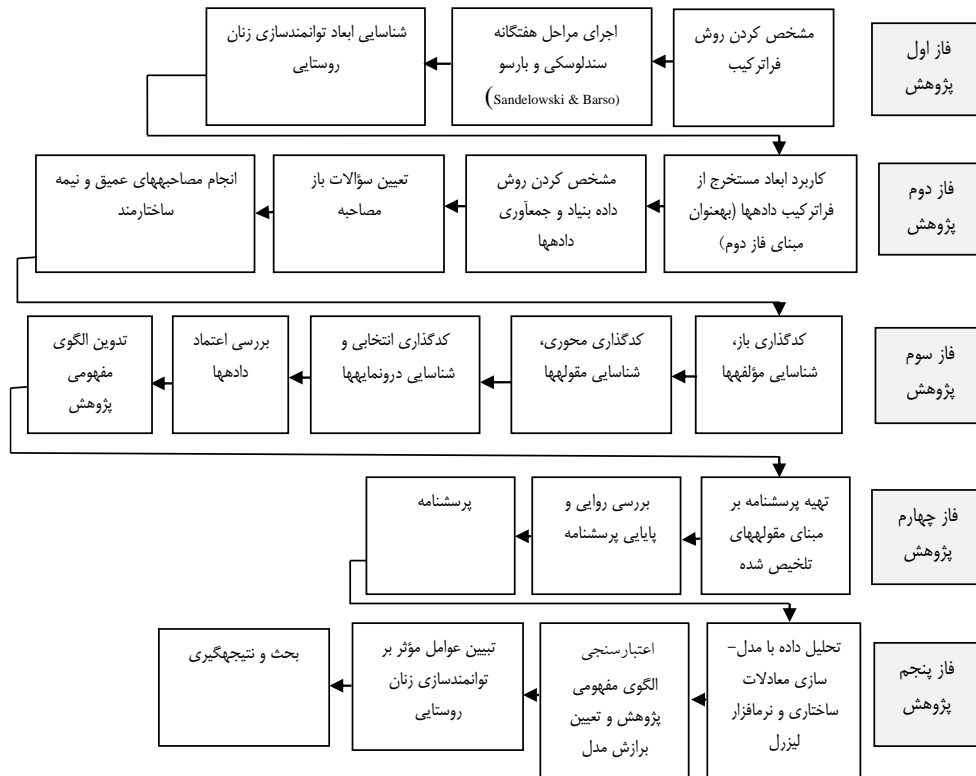
مطالعه حاضر با استفاده از پژوهش روش‌های آمیخته کیفی-کمی و به شکل متوالی در سال ۱۳۹۹ انجام شده است. به دلیل نبود مجموعه مؤلفه‌های کامل و جامع بومی پیرامون توانمندسازی زنان روستایی در استان لرستان، تلاش این مطالعه بر آن بوده است تا با استفاده از این نوع پژوهش و به روش اکتشافی، مجموعه جامعی از ابعاد و مؤلفه‌های توانمندسازی زنان روستایی این استان را شناسایی، گردآوری و تبیین نماید. اگرچه در مطالعات کمی از مدل‌سازی به طور گسترده و به‌عنوان ابزار تحلیل، ساخت نظریه و پیش‌بینی استفاده می‌شود؛ اما از داده‌های کیفی نیز می‌توان در مدل‌سازی استفاده کرد تا تحلیل بیشتر پدیده مورد مطالعه، نظریه‌پردازی پیرامون رابطه عوامل در سیستم مدل‌سازی شده، و امکان پیش‌بینی برای سناریوهای آینده امکان‌پذیر شود. بنابراین، در این بررسی از پژوهش کیفی به‌عنوان مقدمه‌ای برای مدل‌سازی کمی و در قالب پژوهش روش‌های آمیخته متوالی استفاده شده است. هوول اسمیت و همکاران (Howell Smith et al., 2020) نیز ضمن مطرح کردن بحث توسعه مقیاس‌ها برای ارائه یک مدل اندازه‌گیری جدید، معتقدند که کاربرد مشترک روش‌های آمیخته و کیفی (مانند نظریه داده بنیاد) موجب تقویت تلفیق روش‌ها در جهت مطالعه توسعه ابزار سنجش می‌شود.

بنابراین در بخش کیفی، ابتدا به روش فراترکیب ابعاد و مؤلفه‌های توانمندسازی زنان روستایی استخراج شد. فراترکیب نوعی مطالعه کیفی است که با ترکیب نظام‌مند پژوهش‌های کیفی مرتبط، اطلاعات و یافته‌های مطالعات موجود را بررسی و تحلیل می‌کند و به جای ارائه خلاصه‌ای جامع، ترکیب تفسیری از یافته‌ها، موضوعات و استعاره‌های جدید و اساسی را ارائه می‌دهد (Zimmer, 2006). اگرچه داده‌های فاز فراترکیب شامل ۲۴۰ مقاله، پژوهش و پایان‌نامه بود و در نهایت ۴۰ مقاله به روش ملاک محور انتخاب شد؛ اما، به دلیل وجود شکاف اطلاعاتی در داده‌های حاصل، طراحی الگوی توانمندسازی زنان روستایی امکان‌پذیر نشد. بنابراین، با استفاده از نظریه داده بنیاد تلاش شد تا این شکاف برطرف شود. در این راستا، از نظریه داده بنیاد با رویکرد استراوس و کوربین<sup>۱</sup> استفاده شد. نظریه حاصل جهان‌شمول و عام است و توسط آن می‌توان بسیاری از امور را تبیین کرد (Farasatkah, 2017). جمعیت این فاز پژوهش جهت انجام مصاحبه گروه متمرکز (تعداد ده جلسه) شامل دو سطح بود. ۶۴ کارشناس حوزه زنان روستایی در سطح شهرستان‌ها و مراکز خدمات استان لرستان (دارای مدرک تحصیلی کارشناسی و بالاتر، برخوردار از تخصص و تجربه کافی و

1. Stross and Korbin

حداقل ۵ سال سابقه فعالیت در این زمینه در سازمان جهاد کشاورزی استان) و ۳۶۳۲۴ نفر زن روستایی که در پروژه‌های سازمان جهاد کشاورزی فعالیت داشتند (دارای حداقل مدرک تحصیلی سیکل و حداقل ۳ سال سابقه شرکت در کلاس‌ها و فعالیت‌های سازمان جهاد کشاورزی استان). سپس، با توجه به اصل اشباع نظری پژوهش و روش نمونه‌گیری گلوله برفی، ۱۱ کارشناس و ۲۴ زن روستایی در این فاز مشارکت کردند. همچنین، برای تعدیل و اعتباردهی نتایج تحلیل، از مصاحبه گروه متمرکز با مشارکت ۵ نفر از مطلعان کلیدی و همگن دارای تجربه و پیشینه علمی-پژوهشی، مدیریتی و اجرایی مرتبط استفاده شد. پس از بررسی نظرات این گروه، نتایج تحلیل محتوا اصلاح شد. سپس مفاهیم اولیه‌ای که با طبقه‌های بالاتر مشترک بودند تعدیل شدند و در نهایت، مؤلفه‌های اصلی پژوهش تدوین شد. در این راستا، پنج مؤلفه اصلی (شامل آموزش جامع، فردی-روان‌شناختی، اقتصادی، ساختاری، اجتماعی-فرهنگی) و ۱۲ زیرمؤلفه استخراج شد.

در نهایت، مقولات مستخرج از بخش کیفی به گویه‌های سنجش پرسش‌نامه تبدیل شدند و الگوی مفهومی مطالعه تدوین شد که در بخش کمی، با کمک پیمایش پرسش‌نامه‌ای و تحلیل عاملی (کاربرد تکنیک مدل‌سازی معادلات ساختاری و نرم‌افزار لیزرل) اعتباریابی شد. جمعیت بخش کمی شامل ۸۰ کارشناس دفتر امور زنان روستایی، شهرستان و مراکز خدمات استان لرستان بودند که به دلیل محدود بودن جامعه آماری، تمام آن‌ها به‌عنوان نمونه در نظر گرفته شدند. در این فاز، از طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای (از خیلی کم= ۱ تا خیلی زیاد= ۵) برای سنجش میزان اهمیت گویه‌های سنجش استفاده شد.



شکل ۱. نمودار جریان‌ی مراحل پژوهش آمیخته کمی - کیفی متوالی مطالعه

برای اطمینان از کیفیت پرسش‌نامه، روایی و پایایی آن بررسی شد. روایی صوری پرسش‌نامه با ارائه نظرات اصلاحی متخصصان و اساتید مرتبط، بررسی و تأیید شد. همچنین، مطالعه راهنما (پایلوت) با مشارکت ۳۰ مطلع کلیدی حوزه زنان روستایی (و خارج از نمونه اصلی تحقیق) انجام شد. حضور ۱۰ تا ۳۰ شرکت‌کننده در مطالعه پایلوت تحقیقات پیمایشی توصیه شده است (Isaac & Michael, 1995; Hill, 1998). از آزمون آلفای کرونباخ نیز برای بررسی پایایی استفاده شد. نتایج نشان داد که پرسش‌نامه دارای پایایی قابل قبولی است و همه مقادیر آلفا بالاتر از ۰/۷۰ هستند. شکل ۱، فازهای پژوهش را بیشتر شرح می‌دهد.

## نتایج و بحث

همان طور که قبلاً نیز بیان شد، این پژوهش دارای دو گام کیفی و کمی و در قالب پژوهش روش‌های آمیخته متوالی است. در ابتدا، نتایج شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های توانمندسازی زنان روستایی استان لرستان (تحلیل گام کیفی) و سپس نتایج تحلیل گام کمی آورده شده است.

## الف) تحلیل گام کیفی

### فرا ترکیب

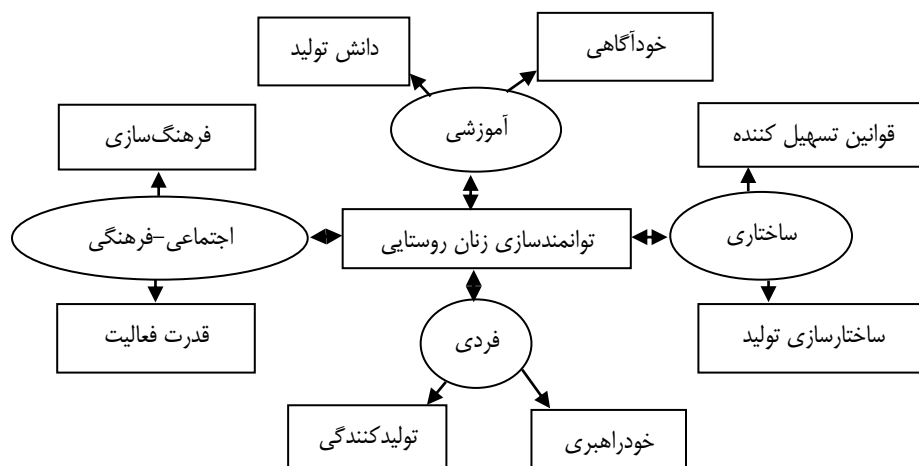
گام کیفی پژوهش با انجام فراترکیب آغاز شد. همان طور که جدول ۲ نشان می‌دهد، ۱۴ منبع پیمایشی، ۱۲ منبع مروری، ۱۳ منبع توصیفی و ۱ منبع علی-مقایسه‌ای در فراترکیب به کار گرفته شدند که ۷۰ درصد آن‌ها دارای رویکرد کمی، ۲۷ درصد رویکرد کیفی و ۳ درصد رویکرد آمیخته بودند. همچنین، ابزار پژوهش ۳۳ درصد از منابع، اسناد و مدارک؛ ۵۷ درصد، پرسش‌نامه؛ ۱۰ درصد، مصاحبه و ۱۰ درصد، ترکیبی از پرسش‌نامه و مصاحبه بود.

جدول ۲. اطلاعات تحلیل منابع در بخش فراترکیب

| ابزار پژوهش |                             | رویکرد پژوهش |        | روش پژوهش |               |
|-------------|-----------------------------|--------------|--------|-----------|---------------|
| فرآوانی     | انواع                       | فرآوانی      | انواع  | فرآوانی   | انواع         |
| ۹           | اسناد و مدارک               | ۲۸           | کمی    | ۱۴        | پیمایشی       |
| ۳۳          | پرسش‌نامه                   | ۱۱           | کیفی   | ۱۲        | مروری         |
| ۴           | مصاحبه                      | ۱            | آمیخته | ۱۳        | توصیفی        |
| ۴           | ترکیبی (پرسش‌نامه و مصاحبه) | -            | -      | ۱         | علی-مقایسه‌ای |

مأخذ: یافته‌های پژوهش

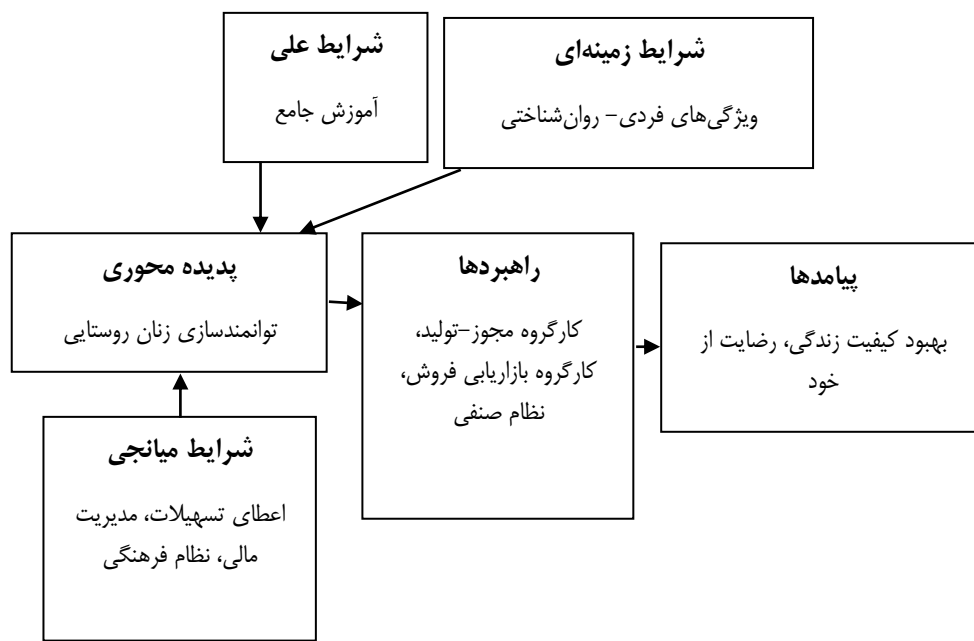
در نهایت، پس از اعمال نظر سه کارشناس خبره، ترکیب یافته‌ها در قالب چهار درون‌مایه، هشت مقوله و سی کد طبقه‌بندی شد که عوامل مؤثر بر توانمندسازی زنان روستایی را تا این مرحله نشان می‌دهند (شکل ۲).



شکل ۲. عوامل مؤثر بر توانمندسازی زنان روستایی در روش فراترکیب

#### تحلیل داده بنیاد

پس از مطالعه مبانی نظری موجود، بخش دوم پژوهش با بهره‌گیری از نظریه داده بنیاد به منظور ارائه نظریه انجام شد. در این راستا پس از مصاحبه با ذی‌نفعان و مجریان در زمینه توانمندسازی زنان روستایی استان لرستان، ابعاد و مؤلفه‌های توانمندسازی زنان روستایی تصریح شد و سپس الگوی کاربردی نهایی تدوین شد (شکل ۳).



شکل ۳. الگوی کاربردی توانمندسازی زنان روستایی استان لرستان

### ب) تحلیل گام کمی

برای تحلیل داده‌های گام کمی از تحلیل عاملی تأییدی با کمک تکنیک مدل‌سازی معادلات ساختاری استفاده شد. بنابراین، در ابتدا شاخص‌های برازش مدل اندازه‌گیری بررسی شد تا از کیفیت داده‌ها برای تبیین نتایج نهایی اطمینان حاصل شود (جدول ۳).

طبق این جدول، مقدار کای دو به درجه آزادی ۱/۲۷ است که در آستانه مطلوب کوچکتر از ۳ قرار دارد. همچنین ریشه میانگین مربعات خطای برآورد (RMSEA) نیز باید در سطح کمتر از ۰/۰۸ باشد که در اینجا ۰/۰۵۱ و قابل قبول است. مقادیر شاخص‌های نکویی برازش GFI و AGFI، NFI و CFI نیز بایستی بیشتر از ۰/۹۰ باشد که در مطالعه حاضر به ترتیب برابر با ۰/۹۷، ۰/۹۵، ۰/۹۷ و ۰/۹۸ هستند و در حد مطلوب قرار گرفته‌اند. بنابراین، ابعاد و مؤلفه‌های حاصل از گام کیفی مطالعه از کیفیت لازم برای ارائه مدل توانمندسازی زنان روستایی استان لرستان برخوردارند.

جدول ۳. شاخص‌های برازش مدل اندازه‌گیری توانمندسازی زنان روستایی

| تفسیر | حد مطلوب | مقدار | نام اختصاری | معیارهای برازش مدل              |
|-------|----------|-------|-------------|---------------------------------|
| مطلوب | < ۳      | ۱/۲۷  | $\chi^2/df$ | نسبت کای دو به درجه آزادی       |
| مطلوب | > ۰/۹۰   | ۰/۹۷  | GFI         | شاخص نکویی برازش                |
| مطلوب | > ۰/۹۰   | ۰/۹۵  | AGFI        | شاخص نکویی برازش تعدیل شده      |
| مطلوب | > ۰/۹۰   | ۰/۹۷  | NFI         | شاخص برازش هنجار شده            |
| مطلوب | > ۰/۹۰   | ۰/۹۸  | CFI         | شاخص برازش تطبیقی               |
| مطلوب | < ۰/۰۸   | ۰/۰۵۱ | RMSEA       | ریشه میانگین مربعات خطای برآورد |

مأخذ: یافته‌های پژوهش

در ادامه، روایی سازه با استفاده از تحلیل عاملی تأییدی و نرم‌افزار لیزرل بررسی شد. بر اساس جدول ۴، مقدار  $t$  همه شاخص‌ها بالاتر از ۱/۹۶ و در سطح کمتر از ۰/۰۵ معنادار هستند. همچنین، مقادیر بارهای عاملی نشان داد که تمام گویه‌های سنجش در سطح قابل قبول بالاتر از ۰/۵ قرار دارند. البته در مورد تعداد اندکی از شاخص‌های مطرح شده که مقادیر آن‌ها در دامنه ۰/۴ تا ۰/۷ قرار می‌گیرند، به دلیل حفظ روایی محتوایی از فرایند مدل‌سازی حذف نمی‌شوند (Hair et al., 2017). علاوه بر این، تحلیل‌های روایی همگرا و روایی تشخیصی جهت ارزیابی مدل اندازه‌گیری انجام شد. بر این اساس، مقادیر آلفای کرونباخ بالاتر از ۰/۷ و قابل پذیرش بودند (Hair et al., 2017). محاسبه مقادیر پایایی ترکیبی (CR) و میانگین واریانس استخراج شده (AVE) و قرارگیری آن‌ها به ترتیب در سطوح بالاتر از آستانه پذیرش ۰/۷ و ۰/۵ نیز روایی سازه را تأیید کرد (Fornell & Larcker, 1981). به‌منظور بررسی روایی تشخیصی (Hair et al., 2017) نیز از معیار فورنل-لارکر استفاده شد. بررسی نشان داد که ریشه دوم مقادیر AVE همگی بزرگتر از مقادیر همبستگی درونی بین سایر مؤلفه‌های مدل در سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵ هستند. این یافته نشانگر این است که گویه‌های سنجش یک مؤلفه تا چه اندازه از سایر مؤلفه‌ها متمایز است. بر این اساس، مدل از روایی تشخیصی لازم برخوردار است.



جدول ۴. نتایج تحلیل عاملی تأییدی ابعاد و مؤلفه‌های توانمندسازی زنان روستایی استان لرستان

| AVE  | CR   | $\alpha$ | آماره<br>**t | بار<br>عاملی | علامت | گویه سنجش                          | مؤلفه                | بعد              |
|------|------|----------|--------------|--------------|-------|------------------------------------|----------------------|------------------|
|      |      |          | ۱۷/۱۶        | -۰/۹۰        | EB1   | دسترسی در زمان فراغت*              | دسترسی به آموزش      |                  |
|      |      |          | ۱۷/۳۶        | -۰/۹۱        | EB2   | دسترسی در مکان نزدیک به سکونت*     |                      |                  |
|      |      |          | ۱۷/۲۴        | -۰/۹۱        | EB3   | دسترسی به آموزش عملیاتی-مهارتی*    |                      |                  |
|      |      |          | ۱۷/۴۰        | -۰/۹۱        | EP1   | آموزش متناسب با سواد*              | آموزش اختصاصی-فردی   | آموزش جامع       |
|      |      |          | ۱۶/۹۷        | -۰/۹۰        | EP2   | آموزش متناسب با علائق*             |                      |                  |
|      |      |          | ۱۱/۴۴        | -۰/۶۹        | EP3   | زبان آموزش متناسب با گویش و زبان*  |                      |                  |
|      |      |          | ۱۲/۲۵        | -۰/۷۲        | EP4   | موضوع آموزش متناسب با ظرفیت روستا* |                      |                  |
| ۰/۶۶ | ۰/۷۹ | ۰/۷۸     | ۱۱/۵۱        | -۰/۶۹        | EP5   | موضوع آموزش متناسب با نیاز بازار*  |                      |                  |
|      |      |          | ۱۲/۳۷        | -۰/۷۳        | EP6   | آموزش متناسب با منطقه جغرافیایی*   |                      |                  |
|      |      |          | ۱۱/۸۶        | -۰/۷۱        | ER1   | آموزش و نظارت در فرایند تولید*     | آموزش فرایندی-نظارتی |                  |
|      |      |          | ۱۳/۴۷        | -۰/۷۷        | ER2   | آموزش و نظارت در فرایند فراوری*    |                      |                  |
|      |      |          | ۱۳/۹۶        | -۰/۷۹        | ER3   | آموزش و نظارت در فرایند بازاریابی* |                      |                  |
|      |      |          | ۱۴/۴۳        | -۰/۸۱        | ER4   | آموزش و نظارت در فرایند فروش*      |                      |                  |
|      |      |          | ۱۳/۵۴        | -۰/۷۸        | FB1   | کسب، ارتقای صلاحیت*                | خودباوری             | فردی-روان‌شناختی |
|      |      |          | ۱۳/۳۸        | -۰/۷۷        | FB2   | کسب، ارتقای خودآگاهی*              |                      |                  |
| ۰/۵۵ | ۰/۸۸ | ۰/۸۸     | ۸/۱۴         | -۰/۵۲        | FB3   | کسب، ارتقای اعتمادبه‌نفس*          |                      |                  |
|      |      |          | ۸/۶۵         | -۰/۵۵        | FB4   | کسب، ارتقای عزت نفس*               |                      |                  |

| AVE  | CR   | $\alpha$ | آماره<br>**t | بار<br>عاملی | علامت | گویه سنجش                             | مؤلفه                   | بعد     |
|------|------|----------|--------------|--------------|-------|---------------------------------------|-------------------------|---------|
|      |      |          | ۸/۴۲         | ۰/۵۴         | FP1   | آزادی انتخاب*                         | خود راهبری              |         |
|      |      |          | ۷/۶۸         | ۰/۴۹         | FP2   | آزادی عمل*                            |                         |         |
|      |      |          | ۱۶/۶۰        | ۰/۸۹         | FP3   | قدرت تصمیم‌گیری*                      |                         |         |
|      |      |          | ۱۶/۸۵        | ۰/۸۹         | FP4   | پذیرفتن شخصی نتایج<br>تصمیم‌گیری*     |                         |         |
|      |      |          | ۱۶/۳۳        | ۰/۸۸         | FP5   | داشتن هدف*                            |                         |         |
|      |      |          | ۱۵/۸۶        | ۰/۸۶         | FP6   | انگیزه دستیابی به اهداف*              |                         |         |
|      |      |          | ۱۶/۴۲        | ۰/۸۸         | FP7   | برنامه‌ریزی برای دستیابی به<br>اهداف* |                         |         |
|      |      |          | ۱۲/۴۸        | ۰/۷۳         | FP8   | پشتکار دستیابی به اهداف*              |                         |         |
|      |      |          | ۱۱/۴۸        | ۰/۶۹         | FQ1   | اولویت‌بندی فعالیت‌ها*                | خود مدیریتی             |         |
|      |      |          | ۱۲/۲۸        | ۰/۷۲         | FQ2   | زمان‌بندی اجرای فعالیت‌ها*            |                         |         |
|      |      |          | ۱۷/۶۱        | ۰/۹۲         | SC1   | پذیرش وثیقه روستایی*                  | اعطای<br>تسهیلات        | اقتصادی |
|      |      |          | ۱۷/۴۶        | ۰/۹۱         | SC2   | زمان پرداخت متناسب با<br>فعالیت*      |                         |         |
| ۰/۷۳ | ۰/۸۹ | ۰/۸۹     | ۱۷/۷۵        | ۰/۹۲         | SC3   | میزان تسهیلات متناسب با<br>فعالیت*    |                         |         |
|      |      |          | ۱۸/۵۲        | ۰/۹۴         | SC4   | آغاز بازپرداخت با تنفس*               |                         |         |
|      |      |          | ۱۷/۹۴        | ۰/۹۳         | SC5   | کارمزد پایین*                         |                         |         |
|      |      |          | ۱۷/۲۹        | ۰/۹۱         | SC6   | اقساط بلندمدت (مبلغ اقساط<br>پایین)*  |                         |         |
|      |      |          | ۱۱/۵۳        | ۰/۶۹         | SF1   | کسب درآمد*                            | مدیریت مالی             |         |
|      |      |          | ۱۱/۴۲        | ۰/۶۹         | SF2   | قدرت پس‌انداز*                        |                         |         |
|      |      |          | ۱۱/۷۰        | ۰/۷۰         | SF3   | کنترل هزینه‌ها*                       |                         |         |
|      |      |          | ۱۳/۳۰        | ۰/۷۶         | IR1   | تسهیل و تسریع در مجوز<br>فعالیت*      | کارگروه مجوز و<br>تولید | ساختاری |
| ۰/۶۴ | ۰/۷۹ | ۰/۷۹     | ۱۷/۰۳        | ۰/۹۰         | IR2   | حذف ساختارهای بازدارنده<br>تولید*     |                         |         |
|      |      |          | ۱۷/۴۸        | ۰/۹۱         | IR3   | ایجاد فرایندهای تسهیل‌کننده<br>تولید* |                         |         |

شناسایی و تبیین ابعاد و مؤلفه‌های.....

| AVE  | CR   | $\alpha$ | آماره<br>**t | بار<br>عاملی | علامت | گویه سنجش   | مؤلفه                         | بعد            |
|------|------|----------|--------------|--------------|-------|---|-------------------------------|----------------|
|      |      |          | ۱۸/۰۹        | ۰/۹۳         | IS1   | تبلیغ بیلبوردی محصولات<br>شاخص در سطح شهر (ملی-<br>استانی)* | کارگروه<br>بازاریابی<br>وفروش |                |
|      |      |          | ۱۶/۹۵        | ۰/۸۹         | IS2   | تبلیغ محصولات شاخص در<br>رسانه‌ها*                          |                               |                |
|      |      |          | ۱۰/۶۵        | ۰/۶۴         | IS3   | دسترسی به بازار فروش<br>مستقیم*                             |                               |                |
|      |      |          | ۱۱/۲۲        | ۰/۶۷         | IS4   | فروش با ارزش واقعی*   |                               |                |
|      |      |          | ۱۰/۳۱        | ۰/۶۳         | IS5   | دسترسی به بازار فروش<br>دائمی-مقطعی*                        |                               |                |
|      |      |          | ۱۰/۸۱        | ۰/۶۵         | ZM1   | بهره‌وری در محصولات -<br>خدمات*                             | نظام صنفی                     |                |
|      |      |          | ۱۷/۵۵        | ۰/۹۱         | ZM2   | کاهش حجم فعالیت‌ها*   |                               |                |
|      |      |          | ۱۷/۸۹        | ۰/۹۲         | ZM3   | استمرار به انجام فعالیت<br>تولیدی*                          |                               |                |
|      |      |          | ۱۷/۵۶        | ۰/۹۱         | ZM4   | مطالبه‌گری خواسته‌ها*                                       |                               |                |
| ۰/۷۷ | ۰/۷۶ | ۰/۷۴     | ۱۶/۳۸        | ۰/۸۸         | ZT1   | همکاری و حمایت خانواده*                                     | نظام فرهنگی                   | اجتماعی-فرهنگی |
|      |      |          | ۱۷/۵۶        | ۰/۹۱         | ZT2   | ارج نهادن به نقش‌های زنان*                                  |                               |                |
|      |      |          | ۱۷/۴۲        | ۰/۹۱         | ZT3   | ایجاد ساختارهای تعاملی در<br>خانواده*                       |                               |                |
|      |      |          | ۱۶/۹۸        | ۰/۹۰         | ZT4   | نگرش مثبت به فعالیت‌های<br>تولیدی زنان*                     |                               |                |

مأخذ: یافته‌های پژوهش (\* تأیید گویه در تحلیل عاملی \*\* معنی‌داری در سطح کمتر از ۰/۰۵؛ بار عاملی بزرگتر از ۰/۵؛  $\alpha$  و CR بزرگتر از ۰/۷؛ AVE بزرگتر از ۰/۵)

به طور کلی، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که توانمندسازی زنان روستایی استان لرستان از پنج بعد و دوازده مؤلفه برخوردار است که عبارتند از:  
- آموزش جامع (شامل مؤلفه‌های دسترسی به آموزش (۳ گویه)، آموزش اختصاصی- فردی (۶ گویه)، و آموزش فرایندی- نظارتی (۴ گویه))

- فردی- شناختی (شامل مؤلفه‌های خودباوری (۴ گویه)، خودراهبری (۸ گویه)، و خودمدیریتی (۲ گویه))
- اقتصادی (شامل مؤلفه‌های اعطای تسهیلات (۶ گویه)، و مدیریت مالی (۳ گویه))
- ساختاری (شامل مؤلفه‌های کارگروه مجوز و تولید (۳ گویه)، و کارگروه بازاریابی و فروش (۵ گویه))
- اجتماعی- فرهنگی (شامل مؤلفه‌های نظام صنفی (۴ گویه)، و نظام فرهنگی (۴ گویه)).

### نتیجه گیری و پیشنهادها

ادبیات نظری بحث توانمندسازی زنان روستایی بیانگر وجود نظریه‌های مختلف پیرامون ابعاد و مؤلفه‌های مؤثری است که ارتقا و بهبود آن‌ها موجب تحول فعالیت‌های زنان، و تغییر نقش آن‌ها از ذی‌نفعان به مشارکت‌کنندگان برنامه‌های توسعه می‌شود. اگرچه مطالعات انجام شده در این زمینه، فقدان رویکرد جامع‌نگرانه و درعین‌حال برخوردار از دیدگاه بومی و محلی را نشان می‌دهد. از این رو، هدف پژوهش حاضر، شناسایی و تبیین ابعاد و مؤلفه‌های توانمندسازی زنان روستایی استان لرستان در سال ۱۳۹۹ بوده است.

طبق یافته‌های این پژوهش، با وجود اینکه برخی ابعاد توانمندسازی زنان روستایی با نتایج ادبیات پیشین مطابقت دارد (مانند ابعاد آموزشی، ساختاری و فرهنگی-اجتماعی)؛ اما، به دلیل برخورداری از نگاه جامع، گسترده و زمینه محور به مسئله تبیین و طبقه‌بندی ابعاد و مؤلفه‌های توانمندسازی زنان روستایی از طریق انجام مطالعات آمیخته کمی و کیفی متوالی و از جمله بهره‌مندی از مصاحبه گروه متمرکز با زنان روستایی و کارشناسان حوزه زنان روستایی، از سایر پژوهش‌های انجام شده متمایز می‌شود.

بر این اساس، ابعاد اصلی توانمندسازی زنان روستایی استان لرستان شامل پنج بعد آموزش جامع، فردی- شناختی، اقتصادی، ساختاری و اجتماعی- فرهنگی است که در یافته‌های برخی پژوهش‌های قبل نیز گزارش شده‌اند. بنابراین، کسب چنین نتایجی بیانگر اهمیت دوجندان آن‌ها در موضوع توانمندسازی زنان روستایی و همچنین نیل به توسعه روستایی است. علاوه بر این، تعداد ۵۲ گویه نیز برای مؤلفه‌های دوازده‌گانه این ابعاد شناسایی، تبیین و طبقه‌بندی شد (جدول ۴).

در این زمینه، توجه به آموزش جامع در تحقق اهداف توانمندسازی زنان روستایی اهمیت بسیاری دارد. آموزش و دسترسی به آن، سبب دستیابی زن روستایی به خودآگاهی (کسب شناخت نسبت به فعالیت‌های مورد علاقه و توانایی‌های خود) و دانش تولید (آگاهی از تولید محصول، بازار

- فروش و فراوری محصول) و تحصیلات (سطح سواد) می‌شود. بنابراین برای بهبود بعد آموزش جامع، در نظر گرفتن موارد زیر پیشنهاد می‌شود:
- موضوعات آموزشی با مشارکت و توافق زنان روستایی و طبق نیازهای آن‌ها و از جمله درآمدزایی انتخاب شود.
  - توجه به نظرات و اولویت‌های مکانی و زمانی زنان روستایی در برنامه‌ریزی کلاس‌های آموزشی - ترویجی اهمیت زیادی دارد.
  - همراه با ارائه آموزش‌های نظری، از آموزش‌های مزرعه‌ای و عملی نیز برای بهبود سطح یادگیری زنان روستایی و کاربردی ساختن آموزش استفاده شود.
  - از سوی دیگر، ارتقای توانمندسازی زنان روستایی مستلزم ایجاد تغییرات گسترده در ساختارها (دسترسی به نهاده‌ها، بازار فروش، شیوه‌های مختلف بازاریابی و تسهیلات) و قوانین (حذف قوانین دست‌وپاگیر و عدالت در اجرای قوانین) است تا انگیزه و مشوقی برای توانمندسازی زنان روستایی فراهم شود. در این راستا، مهم‌ترین توصیه‌ها عبارتند از:
  - برای کاهش چالش‌ها و مشکلات کسب مجوز و تولید، بازاریابی و فروش محصولات، سامانه مجازی مربوطه راه‌اندازی شود.
  - نمایشگاه‌های فصلی و دوره‌ای ویژه زنان روستایی و تولیدات آن‌ها در مکان‌های پرتدد شهری برگزار شود.
  - بازارچه‌های فروش دائمی ویژه محصولات زنان روستایی ایجاد شود.
  - زمینه خرید تضمینی محصولات تولیدی زنان روستایی فراهم شود.
  - کیفیت پروژه‌های توانمندسازی بهبود یابد و شبکه همکاری‌ها و تبادل دانش، مهارت و تجارب با کمک بخش خصوصی و سازمان‌های غیردولتی راه‌اندازی شود.
  - بسته‌های تشویقی برای کارشناسان فعال حوزه زنان روستایی و مجری پروژه‌های توانمندسازی زنان روستایی فراهم شود.
- به‌واسطه تقویت و بهبود مستمر بعد اجتماعی-فرهنگی، زنان روستایی به جایگاه شایسته و درخوری در خانواده و جامعه خود دست می‌یابند. خلق و استمرار چنین فرهنگ مطلوبی از محیط خانه و خانواده آغاز می‌شود و از مهم‌ترین ویژگی‌های آن می‌توان به فرهنگ‌سازی (حذف ساختارهای پدرسالارانه، همکاری خانواده و ایجاد نگرش مثبت نسبت به فعالیت‌های زنان در جامعه) و کسب قدرت فعالیت اجتماعی (ایجاد علاقه جهت شرکت در فعالیت‌های اجتماعی، ایجاد قدرت تعامل با

- افراد و گروه‌ها و قدرت مشارکت در فعالیت گروهی) اشاره کرد. بنابراین، در ارتباط با بهبود ابعاد فردی- روان‌شناختی و فرهنگی- اجتماعی پیشنهاد می‌شود که:
- علاوه بر آموزش و ارائه خدمات در زمینه تولید و توسعه محصولات و مشاغل جدید، نیاز است که آموزش‌ها و کسب تجارب در جهت هدایت شود که خودباوری، تعامل اجتماعی و توانایی‌های رهبری و مدیریت فردی و اجتماعی در زنان روستایی ایجاد شده و توسعه یابد.
  - از زنان روستایی توانمند و فعال در سطوح مختلف تقدیر شود و از همکاری آن‌ها در راه‌اندازی و اجرای پروژه‌های روستایی و آموزشی مرتبط و همچنین، ایجاد نگرش مثبت نسبت به این فعالیت‌های روستایی بهره‌مند شوند.
  - ایجاد و توسعه تشکل‌های گروهی و تولیدی زنان روستایی جهت کاهش بوروکراسی، حذف موانع بازدارنده اداری و تسهیل و تسریع فعالیت‌ها، مورد حمایت و تشویق قرار گیرند.
  - در ارتباط با بعد اقتصادی نیز پیشنهاد می‌شود که:
  - شرایط ویژه‌ای برای اعطای تسهیلات به زنان روستایی و تسهیل بازپرداخت آن‌ها، از سوی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری در نظر گرفته شود.
  - تسهیلات قرض‌الحسنه و یا دارای کارمزد حداقل و متناسب با فعالیت‌ها جهت فعالیت‌های تولیدی زنان روستایی اختصاص یابد.
- علاوه بر این، توانمندسازی زنان روستایی، انتخاب راهبردی عرصه توسعه است که به توسعه روستایی منجر می‌شود و مستلزم توجه به تمامی این ابعاد تا دستیابی به سطح مطلوب است (Kazemi Kordalivand et al., 2014). بنابراین، به سیاست‌گذاران، مدیران و متولیان حوزه زنان روستایی توصیه می‌شود تا زمینه اجرا و توسعه مدل‌های توانمندسازی بومی و محلی را در برنامه‌ها و فعالیت‌های آتی توانمندسازی زنان روستایی فراهم کنند.
- همچنین، تحقیق حاضر انجام مطالعات چندسطحی جهت شناسایی عوامل مؤثر بر توانمندسازی زنان روستایی و شناسایی زنان توانمند در سطوح مختلف را در پژوهش‌های بعدی توصیه می‌نماید.
- در نهایت، این مطالعه با محدودیت‌هایی نیز مواجه بوده است. نخست اینکه، جامعه آماری فقط شامل زنان شرکت‌کننده در فعالیت‌های آموزشی- ترویجی بوده و از دیدگاه‌های سایر زنان روستایی در این پژوهش استفاده نشده است. دوم، تمرکز مطالعه بیشتر بر ابعادی است که دارای ویژگی‌های مورد توجه مشارکت‌کنندگان در پژوهش بوده است و عواملی مانند تورم، موقعیت

جغرافیایی روستا و بروز بحران‌ها بررسی نشده است. سوم، محققان با محدودیت زمانی و دسترسی دشوار به وسایل نقلیه و مناطق روستایی مواجه بوده‌اند.

#### منابع

1. Abtahi, H. & Abbasi, S. (2007) . Empowerment of employees, Karaj: Institute of Management Research and Training. [In Persian]
2. Abayomi, A. & Abadat, A.(2008).The roles of selected NGOs in economic empowerment of rural women in Ibadanland, Nigeria. *Gender and Behaviour*, 6(2), 1870-1883. DOI:10.4314/gab.v6i2.23425.
3. Abolfathzadeh, Z. Yousfi, A. & Amini, A.M. (2016). Evaluation of effective factors in empowering rural women of Isfahan city, *Women's Study Journal*, 7(1), 1-27. [In Persian]
4. Akbarpour, M. (2016). The role and performance of villagers' entrepreneurship in rural entrepreneurship (Case study: Central district of hashtrood county), *Journal of Geography and Environmental Sustainability*, 6(18), 51-66. [In Persian]
5. Akhter, J., Kun, C. & Chukwunonso, O. (2018). Rural women's empowerment is generated through microcredit schemes: Opportunities in Bangladesh. *Scholar Journal of Applied Sciences and Research*, 1(8), 58-64.
6. Alizad, E. & Bahrami, S. (2017). The role of rural women in creation green jobs: A case study of two villages in Golestan. *Journal of Social Work*, 2(7), 121-150. [In Persian]
7. Alkire, S., Meinzen-Dick, R., Peterman, A., Quisumbing, A.R., Seymour, G. & Vaz, A. (2013). The women's empowerment in agriculture index, OPHI Working Paper NO. 58.
8. Arabkhani, A. Sidmirzaei, S.M. & Kaldi, A. (2018). Development of a conceptual model of rural women's empowerment using data-based theory (Case study: Eshgabad district of Neishaboor city), *Khorasan Cultural-Social Studies Quarterly*, 13(3), 89-116. [In Persian]
9. Bandura, A.(1997). Cultivate self-efficacy for personal and organizational effectiveness. New York: Freeman.
10. Barro, R.J. & Lee, J.W. (1993). International comparisons of educational attainment. *Journal of Monetary Economics*, 32(3), 363-394.
11. Blanchard, K. Carlos, J. Randolph, A. (1999) The three keys of empowerment, Translated by: Fazlollah Nabi, Tehran: Fara. [In Persian]
12. Bohrer, N. (2017). Rural womens empowerment in the sustainable development era. Available at: [www.huairou.org](http://www.huairou.org).

13. Bushra, A. & Wajiha, N. (2015). Assessing the socio-economic determinants of women empowerment in Pakistan. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 177, 3-8.
14. Charmchian Langerodi, M. & Alibeigi, A.H. (2012). Factors influencing the psychological empowerment of rural women. *Journal of Women and Society*, 4(1), 165-192. [In Persian]
15. Cheung, C., Baum, T. & Wong, A. (2012). Relocating empowerment as a management concept for Asia. *Journal of Business Research*, 65(1), 36-41.
16. Dewettinck, K., Singh, J. & Buyens, D. (2003). Psychological empowerment in the workplace: Reviewing the empowerment effects on critical work outcomes. Working Papers of Faculty of Economics and Business Administration, Ghent University, Belgium 03/210, Ghent University, Faculty of Economics and Business Administration.
17. Diiro, G.M., Seymour, G., Kassie, M., Muricho, G. & Muriithi, B.W. (2018). Women's empowerment in agriculture and agricultural productivity: Evidence from rural maize farmer households in western Kenya, *Plos one*, 13(5), 1- 27.
18. Ericsson, K. (2003). The development of elite performance and deliberate practice: An update from the perspective of the expert-performance approach. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/312796753the-development-of-elite-performance-and-deliberate-practice-an-update-from-the-perspective-of-the-expert-performance-approach>.
19. Farasatkah, M. (2017). Qualitative research method in social sciences with emphasis on grounded theory (GTM). Tehran: Agah publications. [In Persian]
20. Fewer, S., Ramos, J. & Dunning, D. (2013). Economic empowerment strategies for adolescent girls. Available at: Economic Empowerment Strategies for Adolescent Girls. The Communication Initiative Network (comminet.com).
21. Fornell, C. & Larcker, D.F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
22. Ghasemi, M., Alizadeh, L. & Kandahari, A. (2017). Development of psychological empowerment strategies for rural women using swot-qspm strategic management tools, *Women in Development and Politics*, 16(1), 79-109. [In Persian]



23. Hair, J.F., Hult, G.T.M., Ringle, C.M. & Sarstedt, M. (2017). A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM). SAGE Publications, Inc.
24. Han, S. Pool. J. Tran, J. Dally, W. (2015). Learning both weights and connections for efficient neural networks. Proceedings of the 28th International Conference on Neural Information Processing Systems, 1, 1135–1143.
25. Kazemi Kordalivand, S., Yari Hesar, A. & Heydari Sarban, V. (2014). Assessing the economic effects of implementing the pilot project in rural settlements) study sample: Central part of Khorramabad city. The third national conference on sustainable rural development. [In Persian]
26. Hill, R. (1998). What sample size is “enough” in internet survey research? *Interpersonal Computing and Technology: An Electronic Journal for the 21st Century*, 6, 3-4.
27. Howell Smith, M.C., Babchuk, W.A., Stevens, J., Garrett, A.L., Wang, S.C. & Guetterman, T.C. (2020). Modeling the use of mixed methods–grounded theory: Developing scales for a new measurement model. *Journal of Mixed Methods Research*, 14(2), 184-206.
28. Isaac, S. & Michael, W.B. (1995). Handbook in research and evaluation: A collection of principles, methods, and strategies useful in the planning, design, and evaluation of studies in education and the behavioral sciences. San Diego: Edits Publishers.
29. Jalilian, S. & Saadi, H. (2014). Investigating the effect of socio-economic components on the psychological ability of rural women in Islamabad Qarb, *Journal of Rural Research*, 6(4), 745-767. [In Persian]
30. Jamshidi, A. & Gamini, D. & Nazari Sarmazeh, H. (2013). Investigating the factors promoting and inhibiting the development of rural women entrepreneurship in Miankoh district, Ardal township. *Women and Society Quarterly*, 5(1), 75-94. [In Persian]
31. Kassin, S., Anne Tubb, V., Hosch, H.M. & Memon, A. (2001). On the general acceptance of eyewitness testimony research: A new survey of the experts. *American Psychological Association*. 56(5), 405-416.
32. Khatibi, F.S. & Indira, M. (2011). Empowerment of women through self help groups and environmental management: Experiences of NGOs in Karnataka state, India. *Journal of Human Ecology*, 34(1), 29-40.
33. Lange, S. (1993). Criteria for empowering women, Tehran: Roshangaran.
34. Mallak, L.A. & Kurstedt, H.A.J. (1996). Understanding & using empowerment to change organizational culture. *Industrial Management*, 38(6), 8-10.

35. Mamatha. BS.(2018). Conceptual understand in of women empowerment in India. *International Journal of Humanities and Social Science Research*, 4(2), 90-94.
36. Mandal, K. (2013). Concept and types of women empowerment. *International Forum of Teaching & Studies*, 9(2), 17-30.
37. Mohammadi Yeganeh, B., Cheraghi, M. & Yazdani, Z. (2015). Analysis of factors affecting the distribution of poverty in rural areas, with emphasis on socio-economic characteristics, case study of Mahmoudabad county, Shahin Dej county. *Geography and Territorial Spatial Arrangement*, 4(13), 83-96. [In Persian]
38. Mohammadi, Y., Awatefi Akmal, F. Zamiri Arasteh, M. (2018). The effects of micro financing and empowerment in Kermanshah and Hamedan provinces. *Space Economy & Rural Development*, 7(4), 169-188. [In Persian]
39. Motiei Langroudi, S.H., Ghadiri Masoom, M., Dadvar Khani, F., Yadollahi Farsi, F. & Torkashvand, Z. (2016). Explaining the factors affecting rural empowerment in entrepreneurship development (Case study: Zand and Saman cuntries of Malayer township). *Human Geography Researches Quarterly*, 80, 119-138. [In Persian]
40. Mousavi, M. & Ravankhah, F. (2015). Analysis of the relationship between welfare systems and women's economic empowerment, *Women's Social Psychological Studies*, 14(1), 101-73. [In Persian]
41. Mozaffari, A. (2015). The role of mass media in sustainable development with the approach of women's empowerment. *Iranian Journal of Social Development Studies*, 7(3),123-137 [In Persian]
42. Nath, L. & Dutta , S. (2017). Occupation of women and their empowerment level: A study of the rural women of Nagaon district of Assam, *Journal of Economic & Social Development*, 8(1), 135-142.
43. Nikooghadam, M., Gholizadeh Amirabad, M. & Khoshnoodi, A. (2018). The effect of female empowerment on the democracy development. *Woman in Development and Politics Quarterly*, 16(4), 621-640. [In Persian]
44. Noruwa, A. & Emeka, J. (2012). The role and sustainability of microfinance banks in reducing poverty and development of entrepreneurship in urban and rural areas in Nigeria. *International Journal of Business Administration*, 3(3), 33-40.
45. Oliyaie, M. & Dehghan Neyestanaki, M. (2012). The assessment of the female carpet weavers ecoomic abilites in Takab Afshar anf thir role in rural development (Case of study: Villages of Takab division). *Social Development Studies of Iran*, 5(1), 67-81. [In Persian]

46. Quinn, R.E. & Spretzer, G.M. (1997). The road to empowerment: Seven questions every leader should consider. *Organizational Dynamics*, 26, 37-49.
47. Rouhani, A., Anbarloo, M. & Yousfi Taleghani, A. (2017). The place of rural empowerment in the social development of rural settlements, a case study: Daram rural district of Tarom city. *Geographical Engineering of the Land*, 1(2), 107-119. [In Persian]
48. Shafiei Sabet, N. & Yousfi, S. (2015). Explaining the effective factors on the empowerment of women in the development process of rural settlements (Case study: Gilvan area and Ab-bar in Tarem city), *Researches Earth Science*, 7(1), 44-61. [In Persian]
49. Tarasi, Z., Karimzadeh, H. & Agayari Hir, M. (2019). Investigating the factors and stimuli affecting the empowerment of rural women (Case study: Zanzan county). *Journal of Applied Research in Geographical Sciences*, 19(54), 237-257. [In Persian]
50. Tofighiyanfar, A.H., Azizi, J., Seifouri, B., Behjati-Assal, A. & Ghaed Givi, F. (2015). Studying the relationship between the self-sufficiency plans of the Imam Khomeini (ra) Relief Committee and empowering women. The head of the household (Case study: Kohgiluyeh and Boyerahmad provinces), *Journal of Women and Society*, 7(2), 89-114. [In Persian]
51. Thomas, K.W. & Velthouse, B.A. (1990). Cognitive elements of empowerment: An interpretive model of intrinsic task motivation. *The Academy of Management Review*, 15(4), 666-681.
52. Verma, S. (2016). Gender, agriculture and sustainable development in India: Women's marginalization or empowerment. In third isa forum of sociology.
53. Vosoghi, L. & Ghasemi, M. (2014). Ecotourism and empowerment of rural women (Case study: Shib Daraz village, Qeshm Island). *Women in Development and Politics*, 12(4), 593-610. [In Persian]
54. Wahid, N.A., Aziz, N.N.A. & Halim, R.A. (2017). Networking and innovationper formance of micro-enterprises in malaysia: the moderating effects of geographical location”, *Perrtanika Journal of Social Sciences and Humanities*, 25(5), 281-292.
55. Vatankhah Noghani, A., Ghasemi, M. & Javan, J. (2016). Identifying and prioritizing strategies for women's empowerment in the first immigrant villages (Mashhad city). *Social and Psychological Studies of Women*, 14(3), 61-92. [In Persian]
56. Worldbank (2015). Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/4391>.

57. Wyndow, P., Jianghong, L., Mattes, E. (2014). Female empowerment as a core driver of democratic development: A dynamic panel model from 1990 to 2005. *World Development*, 52, 34-54. Available at: <http://dx.doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.06.004>.
58. Zabihi, M., Ebrahimipour, H. & Arefinia, H. (2012). Investigating the relationship between dimensions of organizational structure and dimensions of psychological competence in employees of Mashhad university of medical sciences, *Quarterly Journal of Nursing Management*, second year, 2(1), 48-58. [In Persian]
59. Zahedi, Sh. (2007). *Woman and development*. Tehran: Cultural Studies. [In Persian]
60. Zimmer, I. (2006). Qualitative meta-synthesis: A question of dialoguing with texts. *Journal of Advanced Nursing*, 53, 11-18.